

Geopolitiek in Wetenschapsbeleid

Notitie dialoogbijeenkomst 19 januari

Introductie

Op 19 januari 2026 organiseert het Rathenau Instituut een dialoogbijeenkomst over wat de verhoogde en veranderende veiligheidsdreigingen voor Nederland betekenen voor de toekomst van het wetenschapssysteem. Deze notitie is bedoeld als kennisbasis om dit gesprek te informeren en structureren.

We vragen deelnemers voorafgaand aan de bijeenkomst de verkenning Geopolitiek in Wetenschapsbeleid te lezen. Hierin introduceert het Rathenau Instituut acht perspectieven waarmee verschillende partijen de sterk veranderde geopolitieke context vertalen in nieuwe behoeften en eisen aan het wetenschapssysteem. Deze perspectieven zijn: strategische autonomie, concurrentievermogen, technologische soevereiniteit, academische vrijheid, nationale veiligheid, kennisveiligheid, maatschappelijke opgaven en wetenschapsdiplomatie. Achter elk perspectief schuilen aannames en ideeën over wat de wetenschap kan en moet zijn, en over welke geopolitieke ontwikkelingen ertoe doen en het meest urgent zijn. Perspectieven hangen bovendien samen met waarden: in de verschillende perspectieven worden verschillende waarden op de voorgrond geplaatst, terwijl andere meer naar de achtergrond verdwijnen. Voor het wetenschapsbeleid zijn alle perspectieven relevant. Het onderscheiden van de verschillende perspectieven helpt om dilemma's en lastige afwegingen zichtbaar te maken.

Tijdens de dialoogbijeenkomst verdiepen we één van de geïntroduceerde dilemma's dat in de huidige context aan urgentie wint: hoe verhoudt het academische belang van open wetenschap zich tot militaire belangen van kennisveiligheid en kennismobilisatie? De hoofdvraag van de dialoogbijeenkomst luidt daarom: **wat zijn de langetermijnimplicaties van meer defensiegerelateerd onderzoek binnen het publieke wetenschapssysteem?**

In deze notitie geven we enkele definities om het gesprek over dit thema te kunnen voeren en verkennen we de hoofdvraag op vier analyseniveaus van het wetenschapssysteem.

Wat bedoelen we met het wetenschapssysteem en met defensiegerelateerd onderzoek?

Tijdens de bijeenkomst staat het publieke **wetenschapssysteem** centraal. Dit omvat een geheel van organisaties, instellingen en structuren die in Nederland vanuit een publieke taak wetenschappelijk onderzoek uitvoeren, organiseren en aansturen. Dit betreft onder meer universiteiten, universitaire medische centra, hogescholen, publieke onderzoeksorganisaties en de partijen die verantwoordelijk zijn voor de inrichting en coördinatie van dit stelsel, zoals NWO en betrokken ministeries¹.

Wanneer we in deze notitie spreken over **wetenschap en R&D**², gaat het om onderzoek en technologische ontwikkeling die plaatsvinden bij publieke kennisinstellingen, waaronder universiteiten, Rijkskennisinstellingen, toegepaste onderzoeksinstituten en hogescholen. Daarbij gaat het om onderzoek binnen het publieke wetenschapssysteem, vaak ook uitgevoerd in samenwerking met bedrijven en overheden.

Defensiegerelateerd onderzoek betreft kennis- en innovatieagenda's gerelateerd aan internationale veiligheid. Dit omvat zowel de ontwikkeling van militaire technologie als onderzoek naar strategische intelligentie, maatschappelijke en economische weerbaarheid en wetenschapsdiplomatie. Binnen dit domein bestaan verschillende gradaties: van gerichte defensieprogramma's tot intensivering van *dual-use* onderzoek of de bredere mobilisatie van delen van het wetenschapssysteem voor veiligheidsopgaven³.

Dual-use verwijst naar kennis en technologie met zowel civiele als militaire toepassingen. In dit type onderzoek werkt de wapen- of defensie-industrie vaak mee als partner en belanghebbende. De scheidslijn tussen civiel en militair is in de praktijk vaak moeilijk te trekken. Wanneer kennis of technologie als sensitief wordt aangemerkt, geldt aanvullende regulering vanuit het kennisveiligheidsbeleid. Het proces waarbij onderzoek naar bepaalde onderwerpen wordt verschoven van civiele naar militaire of veiligheidspolitieke domeinen heet **securitisering**⁴.

-
- 1 In de verkenning Geopolitiek in Wetenschapsbeleid geven wij in box 1 op pagina 10 een uitgebreidere definitie van het wetenschapssysteem.
 - 2 De definitie van R&D (*research & development*) is in internationaal verband ontwikkeld en vastgelegd in de Frascati Handleiding (2015) van de OECD. Kortgezegd gaat R&D om een "Activiteit waarbij wordt gestreefd naar oorspronkelijkheid en vernieuwing. R&D bestaat uit het creatief, systematisch en planmatig zoeken naar oplossingen voor praktische problemen (incl. strategisch en fundamenteel onderzoek)." Centraal in de afbakening staan de wetenschappelijke methode, kennisvermeerdering, vernieuwing en het oplossen van een wetenschappelijke en/of technologische onzekerheid. (zie <https://www.rathenau.nl/nl/wetenschap-cijfers/definities-en-afkortingen-wetenschap-cijfers>)
 - 3 AWTI (2024), Kennisoffensief voor defensie - Onderzoek en innovatie voor een veilig Nederland. Den Haag.
 - 4 Floyd R. (2019) *The Morality of Security: A Theory of Just Securitization*. Cambridge University Press.

Vier analyseniveaus van het wetenschapssysteem

We onderscheiden in het wetenschapssysteem vier analyseniveaus⁵:

1. Wetenschappelijk proces: de handelingen die onderzoekers uitvoeren en de keuzes die ze maken bij het ontwikkelen van nieuwe kennis. We hebben daarbij speciale aandacht voor (de verhouding tussen) verschillende disciplines en manieren van kennisproductie;
2. Organisatie van wetenschap: de financiering en regulering van R&D, het landschap van organisaties in het wetenschapssysteem, en organisatie van R&D in projecten, programma's en consortia;
3. Relatie tussen wetenschap en samenleving: het vertrouwen in, de bijdrage aan, en het draagvlak voor R&D vanuit de samenleving;
4. Internationale positie van de wetenschap: de Nederlandse R&D vanuit internationaal perspectief.

Op elk niveau spelen vragen over de langetermij implicaties van meer defensiegerelateerd onderzoek. We geven hieronder enkele (niet uitputtende) voorbeelden. Keuzes binnen het ene analyseniveau kunnen gevolgen hebben voor de andere niveaus.

Tabel 1 Selectie van vragen over de langetermij implicaties van meer defensiegerelateerd onderzoek op vier analyseniveaus

Analyseniveau	(Voorbeelden van) kernvragen
Wetenschappelijk proces	• Hoe beïnvloedt meer defensiegerelateerd onderzoek de keuze van onderzoeksvragen en –methoden van onderzoekers? • Hoe zijn de verschillende disciplines gepositioneerd om defensiegerelateerd onderzoek te doen? En wat zijn de gevolgen hiervan voor de samenstelling en balans van het wetenschapssysteem?
Organisatie van de wetenschap	• Welke impliciete en expliciete voorwaarden stelt het Ministerie van Defensie bij onderzoeksfinanciering? • Wat zijn de implicaties van meer defensiegerelateerd onderzoek voor (de voorwaarden voor) samenwerkingen met het bedrijfsleven binnen het publieke wetenschapssysteem?

⁵ Zie ook Rathenau Instituut (2024). Kennis van de toekomst – Een verkenning voor het wetenschapsbeleid. Den Haag. (Auteurs: Diederik P., L. Hessels en M. van Tooren).

Relatie tussen wetenschap en samenleving	• Wat doet een vervagende grens tussen civiele en militaire kennispraktijken met de rol van, en draagvlak voor, de wetenschap in onze democratische samenleving? • Hoe worden burgers betrokken of juist buitengesloten bij discussies over defensiegerelateerd onderzoek?
Internationale positie van de wetenschap	• Hoe veranderen internationale wetenschappelijke samenwerkingen wanneer defensiebelangen dominanter worden in de wetenschap? • Met welke geopolitieke machtsblokken wil en kan Nederland in verschillende disciplines samenwerken, en onder welke voorwaarden?

Bron: Rathenau Instituut

In dialoog

Bovenstaande vragen over de langetermij implicaties van toenemend defensiegerelateerd onderzoek binnen het publieke wetenschapssysteem zijn te benaderen vanuit verschillende perspectieven en waardenoriëntaties. Het doel van de bijeenkomst is niet om sluitende antwoorden te formuleren, maar om gezamenlijk te verkennen wat belangrijke strategische keuzes zijn, in het bijzonder op het niveau van de organisatie van de wetenschap. De organisatie van de wetenschap is immers het niveau waarop de aanwezigen bij de bijeenkomst (experts, beleidsmakers en bestuurders) de meeste invloed kunnen uitoefenen.

Daarbij streven we ernaar om samen met deelnemers verschillende perspectieven op defensiegerelateerd onderzoek binnen het publieke wetenschapssysteem te verkennen. Door deze perspectieven naast elkaar te leggen, worden dilemma's en strategische afwegingen zichtbaarder en ontstaat beter inzicht in de mogelijke handelingsopties.

De opbrengsten van de bijeenkomst worden, samen met deze notitie en de bijbehorende verkenning, gepubliceerd op de website van het Rathenau Instituut.